

53

HATALOM ÉS TÁRSADALOM

1956-os Intézet · Osiris Kiadó

'56

Az Osiris Kiadó
és az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs
és Kutatóintézetének sorozata

Sorozatszerkesztők
BAK JÁNOS
GYURGYÁK JÁNOS
HEGEDŰS B. ANDRÁS
KENDE PÉTER
LITVÁN GYÖRGY
RAINER M. JÁNOS

HATALOM ÉS TÁRSADALOM A XX. SZÁZADI MAGYAR TÖRTÉNELEMBEN

Osiris Kiadó • 1956-os Intézet
Budapest, 1995

Szerkesztő
VALUCH TIBOR

Munkatársak
JUHÁSZ GYÖRGY
VÖLGYESI ZOLTÁN

A szerkesztésben közreműködött
PÜSKI LEVENTE

A kiadást támogatta:
Hajdú-Bihar Megyei Levéltár
KLTE Történelmi Intézete
Az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások Programirodája
Universitas Alapítvány
Hajdú-Bihar Megye Önkormányzata
Debrecen Önkormányzata

A kötet tanulmányai előadásként elhangoztak
az I. Országos Jelenkortörténeti Konferencián,
Debrecen, 1994. szeptember 1–3.

© Osiris Kiadó, 1995
© 1956-os Intézet, 1995

Tartalom

Bevezető	9
Kende Péter: Elnöki megnyitó	11

I. BEVEZETÉS A JELENKORTÖRTÉNETBE

Glatz Ferenc: Jelenkortörténet és jelentörténet	17
Ormos Mária: A történettudomány forrásairól a 20. században	28
Litván György: Történetírásunk és jelenkorunk	39
Andorka Rudolf: A magyar társadalom rétegződése és mobilitása az 1930-as évektől napjainkig	46

II. A JELENKOR-TÖRTÉNETI KUTATÁSOK MÓDSZERTANA

Molnár Miklós: Mit kezdhet a történész a civil társadalommal?	67
Kozák Gyula: Az Oral History Archívumról	74
Sz. Bányai Irén: A személyes sors történelmi tanulságai	83
Hanák Gábor–Kövér György: Biográfia és Oral History	92
Lux Zoltán: A számítástechnika alkalmazása a történettudományok területén	101
Baczoni Gábor: A Belügyminisztériumban, valamint szerveinél őrzött iratok és forrásértékük	111
Szendiné Orvos Erzsébet: A bírósági iratok forrásértéke 1945-től	117
Tóth Pál Péter: Kihallgatási jegyzőkönyvek mint történeti dokumentumok	124
Major Zoltán László: Debrecen város kormánybiztos főispánja iratainak forrásértéke (1918–1919)	134
Nagy László G.: Papírpénzek/szükségpénzek, mint a 20. századi magyar történelem kisegítő forrásai	141
Radics Kálmán: Törvényhatósági bizottságok iratainak forrásértéke 1945 után	150
G. Vass István: Vállalati adattár 1945–1950	156

III. TÖBBSÉGI HATALOM–KISEBBSÉGI TÁRSADALOM

Kende Péter: Többség versus kisebbség mint szociálpszichológiai probléma	169
Murányi István: Cigányok nemzettudata egy rétközi településen	180
Berényi Mária: A magyarországi román intézmények működése a két világháború közötti időszakban	194
Tóth István: A kisebbségi jogok és végrehajtásuk a Békés és Csanád vármegyei szlovákság körében 1920–1944	208
Horváth István: Szlovákok Nógrádban 1920–1938	222
Gáll Ernő: A román nemzeti ideológia történelmi pályája	236
G. Kovács László: Törvények szorításában	243
Szarka László: Autonómiaelképzelések a kisebbségi magyar pártok két világháború közötti politikájában	250
Erdős Ferenc: A kivándorlás főbb jellemzői Fejér megyében a századelőn	255
Tóth István: Kisebbségi közélet politizálás Kárpátalján 1944 után	262
Tóth Ágnes: Kényszer vagy lehetőség	278
Stark Tamás: Magyar zsidóság vesztesége a vészkorszakban	292
Völgyesi Zoltán: „Majd meglátják a zsidók, hogy mi lesz velük, ha az orvosok kimennek”	303
Ágoston Magdolna: Hány magyar él Ausztriában és hogyan ápolja magyarságát?	314

IV. HATALMI RENDSZEREK–TÁRSADALMI KONFLIKTUSOK–POLITIKAI ELITEK

Pokol Béla: Kommunikatív hatalom, politika és közigazgatás	327
Csizmadia Ervin: Hatalom, ellenzék, társadalom a Kádár-rendszerben	331
Rainer M. János: Rendszerváltás és a közelmúlt	338
Fricz Tamás: A demokrácia problémái a rendszerváltás után Magyarországon	348
Veliky János: Egymással küzdve – szerepzavarban	354
Eke Judit: A politikai részvétel dilemmái a lokalitásokban	360
Horváth Ágnes: Nők és a politika a század első éveiben	370
Gergely Jenő: A katolikus egyházi elit Magyarországon 1919–1944 között	388
Püski Levente: A politikai elit változása 1919 után	400
Barta Róbert: Az Egységes Párt parlamenti képviselőinek társadalmi összetétele az 1920-as években	420
Sipos József: A Kiszgazdapárt fejlődése, struktúrája és eszmerendszere 1918–1922	419
Hubai László: A Független Kiszgazdapárt szavazóbázisának regionális változása 1931–1947	430
Mónus Imre: Hajdúböszörmény politikai struktúrája a két világháború között	444
Újvári Gábor: Egyetemi ifjúság a „neobarokk társadalomban”	453

Szőke Domonkos: Az „új nemesség” – egy sajátosan értelmezhető Németh László-i kategória	460
Vásárhelyi Miklós: A Kádár-rendszer tájékoztatáspolitikája – A cenzúra visszaállítása 1956 után	466
Standeisky Éva: „Apukám házat épít”	476
Eörsi László: Adalékok az 1956–1957-es ellenállás történetéhez	486
Valuch Tibor: Egy konfliktus és következményei	492
Németh Péterné: Megtorlás és politikai perek az 1956-os forradalom után Szabolcs-Szatmár megyében	501
Baráth József: 1956 Kárpátalján	509
Ihász István: A magyar társadalom érdekképviselője az országgyűlésekben a választójog és a párharcok tükrében	515
Süli-Zakar István: Egy történelmi folyamat társadalom-földrajzi aspektusai	523
Balajthy Anna: Politikai pártok társadalmi bázisa a rendszerváltást követően a kelet-közép-európai régióban	533
Stipkovits Ferenc: A politikai tagozódás változása egy kisvárosban három választás tükrében	541

V. TÁRSADALMI MOBILITÁS

Gyáni Gábor: A városi munkásság szerkezete Magyarországon 1910–1941 között	553
Hajdu Tibor: A magyar értelmiség számszerű növekedésének és mobilitásának összefüggései a 20. század első felében	558
Síró Béla: Középfokú iskolázást, műveltségi mobilitást meghatározó tényezők	563
Timár Lajos: Ay oktatási rendszer és az értelmiség reprodukciója a két világháború között Magyarországon	577
Ölveti Gábor: A debreceni nyomdák és nyomdászok helyzete a két világháború között	588
Pető Ernő: A kisvárosi felemelkedés egy beduguló csatornája	596
Gazdag István: Egyesületek Hajdú megyében és Debrecenben a két világháború között	609
Zsidi Vilmos: A hallgatóság és a tanári kar átalakítása a közgazdaság-tudományi egyetemen 1945–1956	613
Belényi Gyula: Ay extenzív iparosítás politikája és a fizikai dolgozók foglalkozásiátrétegződése (1948–1953)	618
Kormos László: A református egyházi társadalom 1945–1950 között	626
Nagy József: A paraszti migráció irányai és okai az 1950-es években	647
Csoba Judit: „Mi van a járadék után...?”	662
Gyeczky Tamás: „Segíts magadon...” Munkanélküliek önszerveződése 1990 után	678
Tóth Pál Péter: Magyarország új állampolgárai (1988–1992)	687

„Segíts magadon...” Munkanélküliek önszerveződése 1990 után

A hazai közélet és a politika szereplői – miként a társadalomkutatók is – kitüntetett figyelmet szentelnek a társadalmi átalakulás intézményes formáinak. Még akkor is a nagy állami vagy politikai szervezetek állnak a figyelem központjában, ha ezek hatástalansága nyilvánvaló.

A szociológiai elemzések már jóval korábban felhívták a figyelmet arra, hogy a társadalom „nagy” intézményei mögött az emberi együttműködés rejtett hálózata működik, és ez a hálózat sikeresebben oldhat meg bizonyos feladatokat, mint az e célra rendszerezett intézmények. A példa, amely „megrázta” a társadalomkutatókat, a munkaerőpiac rejtett folyamatainak feltárása volt. Az elhelyezkedés, az álláskeresés vizsgálatából kiderült, hogy a személyes kapcsolatok fontosabbak (és hatékonyabbak), mint a nagy beruházásokkal, jelentős erőforrások igénybevételével kialakított állami munkaügyi hálózat.

Előadásunk e tapasztalatok hazai interpretációjára vállalkozik. A tárgykör szakszerű bemutatásán túlmenően azonban számos kérdést is implikál. Így például rákérdez az állami (és politikai) intézményeket preferáló (drága és hatástalan) politikák értelmére, de elvezethet a hazai átalakulás szociológiai elemzésének intézménycentrikus szemléletmódjának megkérdőjelezéséhez is. Idő és hely hiányában itt csak a munkaerő-piaci mozgalmak (ezek egy típusának) bemutatására vállalkozunk, a továbbgondolás izgalmát az olvasóra (hallgatóra) bízuk.¹

1. BEVEZETÉS

Az 1990 óta zajló gazdasági, politikai és társadalmi átalakulás egyik központi problémája a munkanélküliség. Magyarországon viharos gyorsasággal, két év alatt 10%-kal (az 1990-es 2%-ról 1992-re 12%-ra) emelkedett a munkanélküliek száma. A munkanélküliségi ráta – minden állami törekvés ellenére – a gyors emelkedés után 11–12% körül stabilizálódott.

Előadásunk a munkanélküliek és a nem munkanélküli polgárok által teremtett nem állami intézmények, önszerveződési formák néhány szociológiai tanulságát érinti. Hipotézisünk szerint a nem állami munkaerő-piaci intézmények a munkaerőpiac olyan innovációs formái, melyekben a tagok vagy/és a kezdeményezők között feszülő társadalmi hálózatoknak meghatározó szerep jut/ott.

2. A HÁLÓZATELEMZÉS FONTOSABB SZEMPONTJAI

A következőkben szeretnénk a hálózatelemzések néhány gondolatára felhívni a figyelmet:

– A nem állami munkaerő-piaci intézményeket a résztvevők olyan cselekvési rendszereiként értelmezzük, melyekben a cselekvők egyfelől fontos viszonyítási pontok egymás számára, másfelől a közöttük lévő kapcsolatok szabályszerű – standardizált – magatartási és motivációs mintákból állnak össze. (Knocke-Kulinski, 1982).

– A cselekvők közötti kapcsolat, mint társadalmi hálózat, a személyek, tárgyak és események különleges típusú viszonyaiból szerveződik. A kapcsolatok több speciális hálózatba rendezhetők el, e hálózatok közös elemei azonban a hálózatokat összekötő „hálózati csomópontok” (a hálózati csomópontokat jelentő individuumok) lesznek.

– Az alanyok közötti viszonyok struktúrájának, valamint az alanyok hálózaton belüli helyzetének fontos viselkedési, észlelési és attitűdbeli következményei vannak mind az egyes egységek, mind az egész hálózatrendszer számára (Mitchell, 1969).

– Az önkéntes társulásokban való tagság az embereket több társadalmi hálózatba kapcsolja be. Megemlíthetjük az elsődleges vagy másodlagos hálózatokat, azokat a kapcsolatrendszereket, melyek olyan emberekből állnak, melyeket az individuum ismer, vagy éppen a hálózatok közvetítésével ismer meg. E kapcsolatok több szálon futnak, sűrűségüket, intenzitásukat több társadalmi feltétel együttesen alakítja.

– A hálózatok kapcsolatrendszerei eltérő paraméterű övezetekbe rendezhetők el (Kadushin, 1974). Az övezetek, a hálózati körök különböző interakciós, céldimenziós cselekvéseket tartalmazhatnak. Így például az „integratív körök” a közös érzelémáramlás és tapasztaltfeldolgozás „helyszínei”, s mint ilyenek speciális társadalmi képződményekhez (intézményekhez) kapcsolódnak.

– A hálózatba rendezett emberi kapcsolatoknak és az ezekre épülő szocioszstrukturális viszonyoknak fontos – mással nem helyettesíthető – szerepük van a munkaerőpiac mozgásában (Granovetter, 1974). Ugyancsak kitüntetett szerep jut a hálózatba kapcsolódó emberek közötti „kötések erejének”. Különböző körülmények között – melyek a munkanélküliség térben és időben eltérő szintjétől kezdve az egyes foglalkozási csoportok sajátosságáig terjedhetnek ki – mind a gyenge, mind az erős kötések különböző módon határozhatják meg a munkaerő-piaci mozgásokat és a munkahely-keresési szokásokat. Általános tapasztalat azonban, hogy a „hídszerű gyenge kötéseknek” fontos szerepük van a munkához jutásban.²

– A magas munkanélküliségi szint inkább „erős, mint gyenge kötések” hoz létre. Ezek a magas bizalmi szinttel együtt járó szerveződések jobban megfelelnek az egyes érintett társadalmi csoportok között korábban meglévő „viszonossági hálózat” normáinak (Lomnitz, 1977).

– A szervezeti szintre emelkedő hálózatokban található emberi kapcsolatok változó erősségűek. A szervezet hatékonyságát egyes esetekben a „gyenge köté-

sek” dominanciája, más esetekben az „erős kötések” túlsúlya szolgálja. Nélkülözhetetlen ezért a szerveződések és csoportok dinamikájának – azaz az idő függvényében történő – elemzése.

3. A „Munkanélküliek és Álláskereső Egyesületeinek” példája

A munkanélküliek szervezkedése a lakóhelyeken – főleg nagyobb városokban vagy a munkanélküliséggel különösen sújtott térségek központjában – kezdődött el. E helyeken olyan társadalmi egyesületek alakultak 15–30–50 fő részvételével, amelyeket a bíróságok jogi személyként, önálló szervezetként jegyeztek be. Az egyesületek szervezeti élete, felépítése, gazdálkodása az egyesületi törvény hatálya alá esik, törvényes működésükbe tehát az egyesületi tagokon kívül senkinek sem lehet beleszólása.

Az egyesületek mint önálló jogi személyek hozták létre országos szövetségeket 1992-ben. A szövetség – ismereteink szerint – egy laza információs, koordinációs hálózat, amely alulról felfelé építkezve, a döntési jogosítványokat helyi szinten tartva, decentralizáltan működik.

Az egyesületek számáról és a résztvevők létszámáról ellentmondásos adatok vannak. Egyik interjúalanyunk 1991-ben országosan 35 ezer tagról és 60 egyesületről beszélt. Ebből a 60 egyesület pontos szám, ezt a bíróságok bejegyzések megerősítik. (A fővárosban 1991-ben 13 egyesület működött, 47 vidéken, megyénként eltérő számban. Így pl. az egyik megyében 2, a másikban 10.) Amennyiben a tagok létszámát egyesületenként 200 főre tesszük, a hálózatban 12 000 ember tevékenykedett. Ez az 1991-ben munka nélkül levők 2,8%-a. Az aktív tagok – akik a szervező, álláskereső munkát végzik – még kevesebben voltak, egyesületenként talán 20–30 fő, ami az összes (országos) munkanélküli számának 1%-át sem érte el.³

3.1. Az egyesületek megalakulása

Mi motiválta az egyesületek létrehozását? A kérdésre több válasz adható. Az egyik válasz szerint, mivel az állami munkaügyi kirendeltségeken „...nincs arra idő, hogy lelki vigaszt nyújtsanak, s részletesebben sem igen tájékoztatják ott az embereket, nekünk kell ezt megtenni” (vidéki egyesület alapítója). Ez az indoklás tehát az állami bürokrácia szolgáltatási hiányának felszámolását tekinti lényegesnek.

A következő indoklás a munkanélküliek „sorsközösségére” hivatkozik. „...mindegyikünk munkanélküli lett, és különböző próbálkozások után rádöbrent arra, hogy szülőben, egyénileg a helyzetünk javítását, a kezelést lehetetlen megcélni. Van viszont esélyünk akkor, ha valami szervezeti formával kísérletezünk...” (vidéki egyesület alapítója).

Az alapítás sokkal tudatosabb, mintsem a munkanélküliektől – akiről a szakirodalom gyakran mint rezignált csoportról tudósít – ez „általában elvárható” lenne. A tudatosság megjelenése például, hogy a szervezők a kezdetektől fogva egyesületben gondolkodtak s így „semmit sem bíztak a véletlenre”. „Mi direkt egyesületet, egy jól működő egyesületet akartunk létrehozni. Megcsinálhattuk volna azonnal is, de ehelyett inkább egész nyáron információkat gyűjtöttünk. Meg propagandát csináltunk,

hogyan az emberek tudják, miről van szó, és minél nagyobb számban jöjjenek...” (egyesületi szervező).

Az alapítást rendszerint megelőzte tehát egy hosszabb időszak, ami alatt az „alapítók” tájékoztódtak, informálódtak, embereket mozgósítottak. Erre nemcsak a törvényes előírások kényszerítették őket (a bejegyzéshez szükséges létszámot „hozni kellett”), hanem másképpen nem is tudták volna elgondolni az egyesület létrehozását.

Az alapítók az alapításhoz felhasználták kapcsolataikat, személyes ismeretségeiket, ám a megalakulás után tudatosan új kapcsolatokat is kiépítettek. Az egyesületek egyik legfontosabb partnere a politikai pártok közül került ki (MSZP), de a munkaügyi hivatallal fenntartott jó viszony is meghatározó tényező volt. A „hivatalos” kapcsolatokat beleszőtték a személyes ismeretségi körök hálózatába.

„Az adatbankunkat több csatornáról gyűjtöttük össze. Legfontosabb ezek közül a saját ismeretségi körünk, baráti kapcsolataink voltak. A Munkaügyi Hivatalban, a vállalatok személyzeti és munkaügyi osztályain, a sajtónál – főleg a megyei lapnál –, a városi televíziónál dolgozó barátaink és ismerőseink adták a fülest arról, hol van üres állás, hova kellene kiközvetíteni. Amit kiemelni az az, hogy egyenes kapcsolatban vagyunk a vállalatokkal, így kristálytisztán látjuk a munkákat” (egyesület szervezője).

A kapcsolatok kialakítását megkönnyítette, hogy minden tag vagy csatlakozó „behozta” az egyesületbe a maga kapcsolatát, ismeretségi körét, informálódási – merítési – hátterét.

Az egyesületek feladataikat és céljaikat sokszínűen fogalmazták meg. Legtudatosabban azok, akik az egyesületek feladatát az *érdekvédelemben* látták.

Az érdekvédelem mellett az *álláskereső* a másik fontos feladat. E tevékenységük párhuzamos az állami munkaközvetítő hivatalok tevékenységével.

Az álláskereső egybeesik az egyesületek hálózatépítésével, erről lemondani öngyilkosság lenne. A munkanélküliek ugyanis számos esetben kifejezetten az egyesületek állás kínálata miatt mennek el az egyesület rendezvényeire. Abban bíznak, hogy az egyesület „törzsgárdája” a kapcsolatai révén megfelelő munkahelyet talál számukra.

A kapcsolatok felhasználása fokozatosan „szervezőmunkává” nőtte ki magát. Így például a munkanélkülieket ma már a munkaközvetítőben „szervezik be”, s az ismerősök révén megnyílt „csatornákat” is tudatosabban veszik igénybe.

„Korábban ismertem ... azokat az embereket, akik a város elkötelezettjei, és ezekkel próbáltam felvenni a kapcsolatot. Ők megismertek bennünket emberileg, hogy milyenek vagyunk... majd összehasonlították ezt azzal az eleggyel, ami az elképzeléseikben élt. Végül is ez a kapcsolatfelvétel emberi barátkozás, emberi közeledés volt elsősorban. De ma úgy néz ki, ez kellett ahhoz, hogy a dolog eljusson az együttműködési szerződésig” (vidéki egyesület alapítója).

Az egyesületek kapcsolataikkal a szociális integráció új lehetőségét kínálják fel tagjaiknak. Felismerték azt a helyzetet, hogy a munkanélküli nemcsak pénzkereső állását veszti el, hanem munkanélküliként társadalmi kapcsolatai is megszűnnek. Az egyesület ezért egy új és semmivel nem pótolható szolgáltatást nyújt tagjainak, az emberi kapcsolatok világát.

3.2. Az alapítók

Kik azok az emberek, akik létrehozták e szervezeteket, milyen kapcsolatrendszerrel, előélettel rendelkeztek, miért és hogyan vágtak bele az egyesületek alapításába?

Az első csoportba tartozók komolyabb szervezői tapasztalatokkal rendelkeztek. Ide tartoznak azok, akik a helyi közösségek „menedzsereiként” dolgoztak éveken keresztül.

A második csoportba azokat soroljuk, akik a munkaügy területén – mondhatnánk szakterületükön – dolgoztak, és ezért vállalták fel az egyesületek alapítását. Nem biztos, hogy tapasztalataik kiterjedtek a kisebb közösségek együttműködésének szervezésére, ám e hátrányukat szakismeretükkel kompenzálták.

A harmadik típus, aki maga is munkanélküli, de e helyzetébe nem nyugodott bele.

A negyedik típus „kilép” a helyi közösségből, s nagyobb – regionális vagy országos – keretek között próbál meg szervezkedni. Esetleg az egyesület mintáját – ötletét – is importálta szűkebb lakóhelyére.

Mindegyik csoport közös jellemzője a széles körű ismeretségi hálózat. Lehet ez lokális vagy országos, vonatkozhat politikára avagy a gazdaságra.

A kapcsolatok azonban, ha nem párosulnak bizonyos egyéb képességekkel, önmagában mit sem érnek. A törzsgárdának szüksége van tehát olyan „empatikus” képességekre, vezetői tudásra, adottságokra, melyek valóban biztosítják számukra az egyesületen belül a kulcspozíciókat.

A szervezők és a kulcspozícióban lévő emberek – összegezve az előbbieket – széles hálózattal rendelkeznek (erős kapcsolatokkal) mind kifelé, mind befelé. Jelentős tapasztalatokat szereztek az emberi együttműködések szervezésében, az egyesületek (csoportok, közösségek) menedzselésében. E tapasztalatok kiegészülnek néhány szükséges személyes karaktervonással is.

3.3. A tagok

A tagok néha „véletlenül” kerülnek az egyesületekbe. Nincs igazából kapcsolatuk a szervezőkkel, vagy csak nagyon gyenge kötés fűzi össze őket.

Az egyesületbe kerülésnél fontos szerepet játszik a megszünt társas hálózat rekonstrukciójának igénye. A tag bízik abban, hogy nem marad egyedül, bízik a sorsközösség összetartó erejében.

Másodszor egy tudatosabb motivációról kell említést tennünk. Ebben az esetben a tag kifejezetten a munkaerő-piaci információ megszerzéséért megy az egyesületbe. Úgy véli, hogy a munkaerő-piaci közvetítő hálózat „embertelensége”, személytelensége az egyesület közvetlen – face to face – kapcsolatai által leküzdhető.

A tagság harmadik motivációja az a remény, hogy az egyesület – a társas érintkezés – konzerválni tudja a szakismereteket, azt a szakmai és szociális tudást, amit a munkanélküli előző – munkás – életében megszerzett.

Negyedszer meg kell említeni az emocionális feltöltődés igényét. „A hozzánk bejövő emberek úgy mennek el, hogy pluszt kapnak, egy kicsit feltöltődnek, kicsit a letargiá-

juktól megszabadulnak, a gondoktól talán egy kicsit felszabadulnak...” (egyesület vezető-ségi tagja).

Az egyesületek belső munkamegosztása a tagság–vezetőség viszonyra épül. A tagság és a vezetőség két különböző csoport, a vezetőség stabilabb, a tagság mobilabb. A tagság nem feltételez olyan szoros kötődést, mint a vezetőséghez tartozás, sőt valójában a laza kapcsolatokon (gyenge kötések) nyugszik.

A személyes és szerepkonfliktusokat nem számítva, úgy tűnik, mindenki elfogadja a vezetőség (törzsgárda vagy alapítók) és tagság dichotómiát. Nyitva áll viszont mindenki előtt az a lehetőség, hogy a lazább tagsági viszonyt szorosabb törzsgárda- (vagy vezetőségi) viszonyra alakítsa át.

A kölcsönös együttműködés során a tagok egymástól is tanulnak, egymás képességeit, tudását kölcsönösen fejlesztik. Olyan mintákat közvetítenek egymás számára, amelyek csak az egyesületen belül léteznek.

„Volt olyan, hogy a gimnáziumban érettségizett kislányok felvették a telefont – fordítva... Nem tudtak bemutatkozni, nem tudták, hogy mit kell elmondani önmagukról... Az egyesületben egymáson segítenek, egymásnak mondják el a tapasztalatokat, meg azt, mit hogyan kell csinálni... Önmenedzselés ez, lehet csinálni szépen, meg hivatalos – kodifikált – formában. Lényeg azonban, hogy mindenki csinálja, mert ha a saját közegében látja, vagy érzi a példarendszer hatását, látja, hogy mi az eredménye, hogyan működik mindez, akkor több esélyünk van sikerre” (vidéki egyesület menedzsere).

Ebben a kölcsönös példaadásban formálódik a társadalmi érintkezés tanulása is. Alapja az egyesületek „szociális sokszínűsége”. „...Van itt az ápolónőtől kezdve az asszisztensig mindenki, titkárságvezető, felsőfokú végzettségű ember, mérnök, majdnem minden szakmából voltak itt. ...Átlagosan 30–40 év közöttiek dominálnak, a legtöbb jó középkorú, talán ők vannak leginkább érintve is. Vannak közöttük pályakezdő fiatalok is, de ezek kevesebben vannak” (fővárosi egyesület állásmenedzsere).

3.4. Az egyesületek működése

Az alapítók és a tagság után az egyesületek „dinamikáját”, a csoport működését mutatjuk be.

Az egyesületek életében a tagság–vezetőség munkamegosztása egybeesik az aktív–passzív csoportok határvonalával.

E belső munkamegosztás a közvetlen demokrácia számos elemét tartalmazza, s ez kiterjed az egyesületek egymás közötti kapcsolatára is. Ezért váltak a horizontális kapcsolatok az országos szerveződés fő koordináló elvévé.

Az egyesületi munkában rendkívül fontosnak tekintik a kifelé irányuló személyes kapcsolatokat. A térség, a működési terület szereplőivel egybekötő hálózat fenntartása sokszor fontosabb, mint a technikai eszközök problémája vagy az egyesületi élet belső konfliktusainak megoldása. Talán e kapcsolatok ápolásának kiemelkedő fontosságával magyarázható a vezetőség magas aktivitása is, hiszen – ahogy láttuk – ők azok, akik valóban széles ismeretségi körrel rendelkeznek.

„Nem a számítógép, ami munkát keres a munkanélkülieknek, az csak egy adatbázist kezel... Az emberi kapcsolatok azok, melyek el tudnak valakit helyezni, nem a gép...” (vidéki egyesület elnöke).

A kapcsolatok – miként az alapításnál – a régió, a lakóhely fontosabb szervezeteire, pártjaira, aktoraira irányulnak. A legelső helyen szerepel az önkormányzat, vagy / és a helyi nyilvánosság. A helyi sajtó az egyesületek megalakításánál is nagy segítséget jelentett, így nem véletlen, hogy a sajtóval fenntartott jó kapcsolatokra különösen ügyelnek.

A város nyilvánosságát azonban nem csak a sajtó és az önkormányzat jelenti. Számos egyesületi tag szemében a város „szociális tér”, emberi kapcsolatok hálózata, s e hálózat nem feltétlenül tagolódik – vagy válik szét – intézményekre.

Az önkormányzat, a sajtó és a város mellett a térség gazdasági szereplői (a vállalatok) játszanak fontos – és nagyon jól körvonalazható – szerepet.

A vállalatokkal gyakran az állami munkaerő-szolgálat „háta mögött” veszik fel a kapcsolatot. E magatartás érthető, mivel az egyesületek az állami munkaerő-közvetítő hivatalok „hiánypótlására” vállalkoztak. Az egyesületek gondolkodásában a hiánypótlás ugyanakkor jól megfér az állami szervekkel való együttműködéssel – s az információkéréssel is –, hiszen e kettős kapcsolatépítés az egyesületek céljaiból, feladataiból következik.

A munkaügyi központokkal kialakított kapcsolat néhányszor ugyancsak a személyes ismeretségek hálózatán nyugszik. „A munkaügyi központokkal úgy alakítottuk ki a kapcsolatokat, mint minden más szervezettel. Ezek a kapcsolatok elsősorban nem intézményesült kapcsolatok, hanem személyek közötti kapcsolatok, és olyanok, amelyek a személyiségek között realizálódnak. Van, ahol kiegyensúlyozott, jó kapcsolatok, harmonikus viszonyok uralkodnak, van, ahol mindez sok sok feszültséggel jár együtt” (országos szövetség ügyvivője).

A kistérségek, valamint az országos közélet új szereplői a karitatív szervezetek. Számuk Magyarországon egyre nagyobb, szerepük – pl. a szegénygondozás területén – egyre fontosabb. Logikus lenne tehát azt feltételezni, hogy a munkanélküliek egyesületei szorosan együttműködnek a karitatív szervezetekkel. Érdekes azonban, hogy az egyesületek és a karitatív szervezetek közötti viszony korántsem olyan kitűnő, mint akár az egyesületek és a munkaközvetítők, illetve az egyesületek és az önkormányzatok közötti kapcsolat.

A távolságtartás egyik lehetséges oka, hogy az egyesületek alapítói már a karitatív szervezetek megjelenése előtt „benne éltek” a térség kapcsolatrendszerében. Másik ok, hogy a karitatív szervezetek – lényegileg egyházi szervezések – nem arra a szociális háttérre támaszkodnak, mint az egyesületek alapítói vagy maguk az egyesületek. Természetesen találunk olyan példákat, ahol a karitatív szervezetek és az egyesületek együttműködése kiváló.

A külső kapcsolatok tudatos alakítása és építése mellett az egyesületek egyik legfontosabb problémája a belső kapcsolatok szorosabbra fűzése, az egyesületi tagok belső hálózatának professzionista – a szervezet struktúrájához hasonló – kialakítása. E törekvés eleve problematikus és nagyon sok konfliktust hordoz, mivel az egyesületek belső hálózatának működése és normarendszere nem fordítható rá egy professzionista szervezet – számtalan esetben hierarchiát, bürokráciát kialakí-

tó – rendszerére. A kihívás azonban nagyon nagy, mivel az egyesületek szakmai sikere (jövője) a professzionizmus előrehaladásától függ.

Paradoxonnak tűnik, de a professzionizációban is a személyes kapcsolatok segítenek. Ezekből merítettek információt, innen tájékozódtak a jogi lehetőség felől, s ugyancsak e kapcsolatok felhasználásával érték el ügyintézőik, szaktanácsadók (hivatásszerű) alkalmazását.

Egy-két egyesület már ma profi egyesületként működik. Professzionális rutinjuk kiterjed a vállalt feladatok – lelki tanácsadás és munkakeresés – ellátására éppúgy, mint a kifelé irányuló kapcsolatok tudatosabb, átgondoltabb szervezésére. Ma már nemcsak sejtik, hanem tudják is, hova kell menniük, hol kit kell keresniük. A profi működés eredményeképpen az egyesületek a munkanélküliek felé is nyitottabbá váltak, többé nem a véletlen dönti el a tagság toborzását. Szociológiai-lag tekintve ezek az egyesületek ma már professzionista kapcsolataik tényét – vagy prezentációját – viszik ki a piacra. A piacosítással az egyesület nyilvánvalóvá teszi hídszerű kötéseinek (vagy erős kötéseinek) valóságát, s ezeket felkínálja a gyenge kötéssel rendelkező – szociális kapcsolatait éppen elvesztő – munkanélkülinek.

A sikerek mellett az egyesületek problémáinak nagy része is az intenzív kapcsolat és a hálózatépítés stratégiájából fakad. Stratégiájuk megvalósításában akadályozza ugyanis őket a magyarországi infrastruktúra helyzete, a telefonvonalak és a technikai lehetőségek – esetleg helyiségek – hiánya, avagy ezek szűkös igénybevételi lehetősége.

„Ha nem tudunk telefonálni, meghaltunk... Sokszor csak az segít, ha azonnal felveszem a telefont, tárcsázom a számot, és aki ott van – ismerősöm, barátom, szomszédom – segít az én emberem problémáinak elintézésében” (vidéki egyesület állásmenedzsere).

A tér számukra az emberi kapcsolatok szervezésének – a belső kapcsolatok sűrűbbre szövésének – helyszínét jelenti. Ezért tesznek meg mindent klubhelyiségek megszerzéséért, de a helyiség számukra a továbblépés, az egyesület további építkezésének lehetőségét is jelenti. Infrastrukturális felszereltségük foka meghatározhatja jövőbeli sorsukat.

4. ZÁRÓ MEGJEGYZÉSEK

A hálózatelemzés szempontjai felől közeledve a nem állami munkaerő-piaci mozgalmakhoz, úgy gondoljuk, sikerült rámutatnunk arra, hogy:

- az önkéntes társulásokba való tagság lehetővé teszi a munkanélküli társadalmi kapcsolatainak rekonstrukcióját,
- a társulások szervezői erős kötésekkel rendelkeznek a munkaerőpiac és a helyi társadalom fontosabb szereplői irányában,
- a szervezők az erősebb kapcsolataikat felkínálják a gyengébb kötéssel rendelkező tagok számára, akik ezek segítségével hídszerű gyenge kötéseket építenek ki a munkaerőpiac szereplői felé,
- az egyesületekben is belső körök, hálózatok, különböző erősségű cselekvési zónák alakulnak ki,

- az egyesületek (vezetői) által mozgatott hálózatnak fontos szerep jut a munkaerőpiac dinamikájában, az álláskeresés sikerében, a munkanélküliséggel együtt járó pszichológiai veszélyhelyzet elhárításában,
- a magas munkanélküliségi szint az egyesületeket az erősebb kötések felé tolja el, ami az egyesületek országos szövetségének kiépülésében jelenik meg,
- az egyesület tagjai (a belső hálózat alanyai) egymás számára referenciaként szolgálnak, amit ők maguk a „sorsközösség”, a közös tanulás fogalmaival írnak le.

IRODALOM

- Clyde J. Mitchell: The Concept and Use of Social Network. Im: Mitchell (edit.): Social Network in Urban Situation. Manchester University Press, Manchester, England, 1969.
- Kadushin, Ch.: The American Intellectual Elite. Boston, Little Brown, 1974.
- Knocke D.-Kulinski, J. H.: Network Analysis Sage Publications. Beverly Hills, 1982.
- Granovetter, M. S.: Getting a Job. A Study of Contacts and Careers Harvard University Press, Cambridge, MA, 1974.
- Lomnitz, L.: Networks and Marginality. Academic Press, New York, 1977.

JEGYZETEK

- ¹ Szeretném az olvasó figyelmét a szerző következő publikációi felé fordítani: Öngyógyítás (Beszélő, 1991. június 22.); „Civil a pályán” (Munkügyi Szemle, 1993. 11. sz.) Az itt közölt tanulmány jelentősen bővített változata a XIII. Szociológiai Világkongresszus (Bielefeld, 1994. július 18–23.) szekciójában (RC 30.) „Social Network and Flexibilization of Labour Market” címmel került ismertetésre. A tanulmány háttéréül szolgáló kutatást az OTKA finanszírozta, a „Foglalkoztatási szerkezet átalakulásának társadalmi konfliktusai és azok megoldási lehetőségei” címmel.
- ² Hídszerű gyenge kötések fogalmára lásd: Granovetter: The Strength of Weak Ties. A Network Theory Revisited. Im: Social Structure and Network Analysis. (ed.: Marsder-N. Lin.) Sage, Beverly Hills 1982.
- ³ Természetesen az általunk itt elemzett egyesületi hálózat csak egy a számos nem állami munkanélküli-szervezeti forma közül. E formák és szervezetek összlétszáma azonban – a passzív tagokat is ideértve – 1991-ben nem érte el a munkanélküliek létszámának 10%-át. Az aktív tagság kb. a munkanélküliek 2%-a lehetett.

TÓTH PÁL PÉTER

Magyarország új állampolgárai (1988–1992)

Egyetlen államnak sem közömbös, hogy kik azok, akik azzal a szándékkal érkeznek területére, hogy ott menekültként, bevándorlóként – hosszabb-rövidebb ideig – éljenek, vagy hogy új állampolgárként az adott országban letelepedjenek. Annak érdekében, hogy azoknak a személyeknek a törekvéseit, akik 1988-at követően magyar állampolgárságot kaptak megértjük, s hogy a várható tendenciákat velük kapcsolatban megismerhessük, fel kell tárni azokat a tényezőket, amelyek Magyarország „szívó” hatását meghatározzák. Meg kell vizsgálnunk azt is, hogy az új állampolgárok honnan, mely országokból érkeztek, hogy milyen a nem, a kor illetve a foglalkozás szerinti megoszlásuk. Ezek ismeretére – többek között – azért van szükség, hogy a lehetőség határain belül fel lehessen készülni arra, hogy az új állampolgárok a következő időszakban hogyan s milyen mértékben befolyásolják, befolyásolhatják majd az ország népességszámának alakulását és a népességet jellemző egyéb meghatározottságokat.

Néhány előzetes megjegyzés

Az adatokkal kapcsolatos gondok sok nehézséget okoztak. Ebben a témakörben a statisztikai adatszolgáltatás jelenleg még meglehetősen megbízhatatlan. Magyarország új állampolgárainak számát – egy adott évben – hitelt érdemlően – ugyanis csak abban az esetben lehet pontosan megállapítani, ha településenként összegyűjtjük azoknak a számát, akik az év során az adott helyen állampolgári esküt tettek. Mivel erre lehetőségem nem volt, így az Országos Rendőr-főkapitányság (ORFK) Gazdasági és Informatikai Főigazgatósága Számítástechnikai Központja által rendelkezésemre bocsátott adatokra támaszkodtam.¹ Az ott dolgozó szakemberek véleménye szerint, s ezt az adatállomány elemzése alapján egyértelműen csak megerősíthetem, az utólagosan számítógépre vitt adatok hiányosak és pontatlanok.

Közvetlen és szoros összefüggést általában nehezen lehet kimutatni a menekültek, a bevándorlók, valamint azok között, akik állampolgárságért folyamodnak, és a lefolytatott eljárás végén állampolgárságot is kapnak. Magyarország esetében azonban ennek az összefüggésnek nagyobb a valószínűsége, mint általában, s ez alapvetően az itt lejtázdódó folyamatokkal, e térség történelmével, mindenekelőtt az első és a második világháborút lezáró békeszerződésekkel van kapcsolatban.